

Dejvid Motadel, *Islam i rat nacističke Njemačke*. Beograd: Čigoja štampa, 2023, 387 str.

Još od kraja 19. stoljeća Njemačko Carstvo je u muslimanskim zemljama koje je kontroliralo – Togo, Kamerun, istočna Afrika, ostavljalo netaknutim lokalne islamske strukture (šerijatski sudovi, vakufi, medrese) i na taj način koristilo islam za svoju imperijalnu politiku. Već tada, dakle, od konca 19. stoljeća, razvija se njemačka politika prema islamskom svijetu (*Islam politik*) i stvaraju instituti koji se time bave. To je stvaralo određeno povjerenje muslimana i Njemačkog Carstva, pa ne čudi što je početkom Prvog svjetskog rata šejh-ul-islam pozvao muslimane svijeta u sveti rat (*džihad*) protiv Sila Antante. U samoj Njemačkoj se pogodovalo muslimanskim ratnim zarobljenicima, pa je čak u logoru Vunsdorf kod Berlina građena džamija i širena panislamska propaganda. Između dva svjetska rata, islam je opet predmet proučavanja: otvaraju se novi centri (npr. u Münhenu), pokreću časopisi i druge publikacije. Građen je narativ kako je islam „najjači bedem protiv sovjetskog režima“ (str. 52)

Početkom Drugog svjetskog rata opet se nameće narativ o sličnosti islama i nacionalsocijalizma, odnosno opet je riječ o upotrebi islama. To je bilo posebno važno zbog muslimana koji su živjeli na prostorima koje je Njemačka okupirala (Krim i Kavkaz), i regrutirala muslimane sa tih prostora u svoje istočne legije (*Ostlegionen*) Vermachta, kao i u SS jedinice. Zbog tih muslimana je bilo važno naglašavati sličnosti islama i nacionalsocijalizma. No, nije to baš bilo sasvim lako, zbog nacističke rasističke politike, odnosno nacističkog uvjerenja kako su Arapi inferiorni u odnosu na evropske narode. Kako bi Irance privukli na svoju stranu, nacisti su prestali upotrebljavati pojam Perzija, smatrajući ih „arijevcima“. U svakom slučaju, nacisti su rasnu teoriju, kada su u pitanju muslimani, nastojali nadvladati narativom o simpatijama prema islamu.

Da bi pridobio muslimane, Berlin je 1941. pokrenuo masovnu propagandnu kampanju u sjevernoj Africi i Bliskom istoku, šireći pamflete, pripremajući brojne radio emisije i slično. Ta propaganda je promovirala ispolitiziranu verziju islama i Njemačku predstavljala kao iskrenog prijatelja islama, a zapadne Saveznike kao ljute neprijatelje.

Nema, doduše, dovoljno podataka da se može sa sigurnošću zaključiti kakve su bile reakcije muslimana na ovo njemačko dodvoravanje islamu, ali sa sigurnošću se može tvrditi da nije uspjela izazvati masovne muslimanske ustanke protiv Saveznika u Sjevernoj Africi i na Bliskom istoku. Neki su sigurno slušali te propagandne radio-emisije, a zna se da neki nisu time bili baš oduševljeni. Jedan od onih koji nije bio oduševljen je tada mladi Ruholaf Musavi (kasnije poznati imam Homeini u Iranu), koji je čak 1942. objavio politički traktat „Otkrivanje tajni“, u kojem je osudio hitlerovsku ideologiju kao „najotrovniji i najgнусniji proizvod ljudskog uma“ (str. 147). Dakako, da ni Saveznici nisu ostali pasivni na ovu njemačku propagandu, pa su i oni odgovarali kontrapropagandom, nastojeći okrenuti islamski svijet protiv nacističke Njemačke.

Motadel je posebno poglavlje knjige posvetio načinu na koji su Nijemci koristili islam na Istočnom frontu (Krim i Kavkaz). Naime, Nijemci su zaposjeli Krim i čak ga preimenovali u Gotenland, poticali su vjerski život muslimana, uveli vjerske proslave, otvarali džamije koje su Sovjeti bili zatvorili. Do 1943. na Krimu su ponovo otvorili 50 džamija. Slično su se odnosili i prema muslimanskim manjinama u Poljskoj, Litvaniji, Estoniji, Bjelorusij i drugdje. Čak su imenovali Jakuba Šinkijeviča za muftiju Litvanije sa sjedištem u Viljnusu, gdje je živjela većina litvanskih muslimana Tatara.

Nijemci su se sa muslimanima susreli i na Balkanu, o čemu Motadel također piše. U ovom dijelu knjige ne donosi previše novih informacija (ali zato pogrešno Derviša Korkuta naziva direktorom Gradskog muzeja, str. 274). Ipak, vidi se kako je jedna struja muslimana prihvatila savez sa Njemačkom (Mehmed ef. Handžić, Ali ef. Aganović, Muhamed ef. Pandža). Koristeći jeruzalemskog muftiju El Huseinija, Nijemci su uspjeli oformiti i muslimansku SS diviziju, koja je nastala zbog potrebe suprotstavljanja partizanima.

Ipak, Motadelovi uvidi ovdje nisu previše novi. Važno je, ipak, da primjećuje kako Islamska zajednica nije imala neki posebno važan uticaj na ponašanje Nijemaca (vidi se to u odnosu prema muslimanima Romima, i Jevrejima koji bi prešli u islam). „Poslije rata, muslimani širom Balkana su bili široko stigmatizirani kao kolaboracionisti. Ipak,

komunistički režim u Jugoslaviji se u početku uzdržavao od direktnih napada na islam. Pogubljeni su samo najozloglašeniји islamski saradnici, kao što je bio Ismet Muftić, Pavelićev zagrebački muftija, dok su ostali vjerski poglavari, poput Saliha Bašića, ostali na dužnosti. Muhamed Pandža i Ali Aganović osuđeni su na dugododišnje zatvorske kazne (a Mehmed Handžić je umro 1944. godine). Treba, ipak, skrenuti pažnju na to da je Muftić bio muftija i prije Pavelića, a sudbina Muhameda Pandže je malo kompleksnija od ove koja je ovdje predstavljena.

U svakom slučaju, ova knjiga je veoma važna. Iako ima niz nepreciznosti, što je posebno vidljivo kada su u pitanju muslimani na Balkanu, odnosno na prostorima Jugoslavije, ona vraća u diskusiju pitanje upotrebe islama u političke svrhe. Nije Motadel, naravno, prvi koji o tome govori, niti jedini koji piše o muslimanima u vojnim formacijama nacističke Njemačke (pomenimo samo knjigu Jonathana Trigga *Hitler's Jihadis: Muslim Volunteers of the Waffen-SS* koji detaljno raspravlja o tome kako su nacisti, iako su vjerovali u rasnu superiornost Evropljana, uspjeli u svoje vojničke redove regrutirati desetine hiljada muslimana Balkana, SSSR i Indijskog potkontinenta, te knjigu Xaviera Bougarela o 13. SS diviziji), ali svaka knjiga koja pokazuje razliku između povijesne realnosti i narativa koji se o tome razvijaju kroz razne ideološki obojene diskurse, je doprinos nauci.